

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA MAFKURA: IJTIMOIY TARAQQIYOT VA TARIX

Yo'ldasheva Dilorom Yo'ldashevna, Samarqand davlat tibbiyot universiteti

IDEOLOGY IN THE INFORMATION SOCIETY: SOCIAL DEVELOPMENT AND HISTORY

Yuldasheva Dilorom Yuldashevna, Samarkand State Medical University

ИДЕОЛОГИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ: СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ И ИСТОРИЯ

Юлдашева Дилором Юлдашевна, Самаркандский государственный медицинский университет

<https://orcid.org/0009-0001-8460-7836>

e-mail:

dilorom727@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada g'oyalar va tasvirlar, odamlarning umidlari va intilishlarini o'zida mujassam etgan ma'naviy faoliyati orqali virtual dunyoni yaratish jarayoni ko'rib chiqilgan. Jamiyatda mafkuraning shakllanishi va faoliyati, odamlarni birlashtirish va ijtimoiy muammolarni hal qilish qobiliyatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Muallif, shuningdek, postsovet jamiyatida yangi mafkura yaratishga bo'lgan zamonaviy urinishlarni tahlil qilib, vatanparvarlik va ijtimoiy tabaqalanish bilan bog'liq murakkabliklarning rolini muhokama qiladi. Shuningdek, haqiqiy vatanparvarlik va ijtimoiy konsensusni shakllantirish uchun milliy tarixni obyektiv idrok etishga asoslangan axloqiy qadriyatlarining umumiy tizimini yaratish muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: mafkura, ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi, vatanparvarlik, tarixiy ong.

Abstract: The article examines the process of creating a virtual world through spiritual activity, in which ideas and images embody the hopes and aspirations of people. Special attention is paid to the formation and functioning of ideology in society, the ability to unite people and solve social problems. The author also analyzes modern attempts to create a new ideology in post-Soviet society and discusses the role of difficulties associated with patriotism and social stratification. The importance of creating a common system of moral values based on an objective perception of national history for the formation of genuine patriotism and social consensus is also emphasized.

Key words: ideology, social consciousness, value system, patriotism, historical consciousness.

Аннотация: В статье рассматривается процесс создания виртуального мира посредством духовной деятельности, в которой идеи и образы воплощают надежды и чаяния людей. Особое внимание уделяется формированию и функционированию идеологии в обществе, способности объединять людей и решать социальные проблемы. Автор также анализирует современные попытки создания новой идеологии в постсоветском обществе и обсуждает роль сложностей, связанных с патриотизмом и социальной стратификацией. Также подчеркивается важность создания общей системы моральных ценностей, основанной на объективном восприятии национальной истории, для формирования подлинного патриотизма и общественного консенсуса.

Ключевые слова: идеология, общественное сознание, система ценностей, патриотизм, историческое сознание.

KIRISH. Inson ikki dunyoda yashaydi. Biri moddiy olam, narsalar olami, ikkinchisi ong bilan yaratilgan ma'naviy, ideal, virtual olam. U real dunyo materiallaridan tuzilgan bo'lsa-da, lekin inson tasavvurining asosiga ko'ra qurilgan. Ma'naviy faoliyat virtual olamni, insonning umid va umidsizliklarini, orzu va intilishlarini aks ettiruvchi g'oyalar olamini yaratishdir.

Ma'naviyatning sharti hamfaollik, muloqot qilish imkoniyati va virtual obrazlar almashinuvidir. Bu umumiy til va belgilar tizimini talab qiladi. Bunday belgilar tizimi umumiy ma'noga ega bo'lishi kerak, aks holda u tushuntirilmaydi va tushunilmaydi. Bunda bizga virtual reallik va ma'naviyatni tushunarli, dekodlanadigan belgilarga – hamfaollikda ijod qilishning barcha ishtirokchilari tomonidan umumiy qabul qilinadigan, tanib olinadigan va baham ko'riladigan belgilar asosida to'plash metodologiyasi lozim bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

Muammo shundaki, jamiyatga birlashtirilgan har bir shaxs o'ziga xos ma'naviy individuallikka ega[4]. Shuning uchun, prinsipial jihatdan, jamiyatdagi barcha odamlar uchun bir xil bo'lgan umumiy qadriyatlar tizimini yaratish mumkin emas. Inson subyektivligi hatto eng mukammal umumiy ma'naviy qadriyatlar tizimiga ham to'g'ri kelmaydi. Bu shuni anglatadiki, faqatgina nisbatan umumiy dunyoqarash tizimi bo'lishi mumkin, xolos. Jamiyat a'zolari an'ana tarzida ushbu tizimni konvensional tizim sifatida qabul qilishga rozi bo'lishadi, garchi ma'naviy reallikda bu xayoliy, soxta umumiy tizimdir. Shunday qilib, mafkuraviy konvensiya, ijtimoiy mifologiya vujudga keladi.

Shu ma'noda mafkura har doim yolg'on, illyuziya, xayoliy elementni o'zida mujassam etgan. Ammo, aynan shu narsa mafkurani inson ruhi faoliyatining muqarrar hamrohiga aylantiradi. Mafkuraviy qadriyatlarning xayoliy, illyuzor tabiati ularning kuchida, imkoniyatlarida yotadi. Faqat shu tufayli odamlarni birlashtirish va tarixiy muammolarni hal qilish uchun birlashtirish mumkin. Har qanday ijtimoiy harakat, chuqur ijtimoiy o'zgarishlar va hatto inqiloblar ham, faqat mafkuraviy va shuning uchun qisman xayoliy shiorlar ostida sodir bo'ladi. Masalan, XVIII asrdagi Yevropa inqiloblari o'zlarining manifestlarida "Ozodlik! Tenglik! Birodarlik!" kabi shiorlarga e'tibor qarattilar. Va'da qilingan "aql saltanati"

amalga oshmadi, ammo bu shiorlar asosida monarxiya tuzumi supurib tashlandi. Oqibatda yangi burjua jamiyati vujudga keldi. Keyinchalik Gegel bu hodisani "Olamiy ongining hiylasi"[2] deb ataydi. Chetdan qaraganda odamlar bir maqsad sari intiladilar, ammo ijtimoiy fluktuatsiyalar butunlay boshqa bifurkatsion holatlarga yo'l ochdi[1]. Xuddi shunday adolatli jamiyat qurish shiorlari ostida dunyoda boshqa inqiloblar ham amalga oshirildi. Albatta, bu maqsadni amalga oshirishning imkoni bo'lmadi, lekin o'sha davr xalqlari uchun yana bir tarixiy muhim bosqich – mamlakatni modernizatsiya qilish va rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqish hal qilindi.

MUHOKAMA. Mafkura ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun emas, balki shaxsiy manfaatlar uchun qo'llanila boshlaganda xavf tug'iladi. Keyin, umume'tirof etilgan me'yorlar tizimidan, ma'naviy almashinuv tilidan, hukmronlikni qo'lga kiritib, diktatorga aylanadi. Bu holatni biz Sovet davriga xos bo'lgan ruhsiz mafkura tarzida boshimizdan kechirgan edik.

Natijada mafkuraviy shakldan mahrum bo'lgan ma'naviyatning yemirilishi, ma'naviy hayotning parchalanishi sodir bo'ldi. Bu holat 1990-yillardagi postsovet davriga xos bo'ldi. Mazkur vaziyat mamlakat iqtisodiy va siyosiy tizimini kompleks o'zgartirish jarayonidan o'tishi kerak bo'lgan bir paytda kechdi. Buni konsolidatsiyasiz amalga oshirish mumkin yemasligi, ya'ni mafkuradan tashqarida imkonsiz yekanligi tezda ma'lum bo'ldi. Shu sababli, yangi mafkurani yaratish zarurati paydo bo'ldi.

Yangi mafkura yaratishga birinchi urinish 90-yillarning boshlariga to'g'ri keladi. Bu o'z mafkurasini inson huquqlarini himoya qilishga asoslangan G'arbga yo'naltirilgan liberal ziyolilar tomonidan amalga oshirildi. O'z-o'zidan bu g'oya jamiyat tomonidan katta qiziqish bilan qabul qilindi. Biroq, tez orada G'arb va bizning inson huquqlari haqidagi tushunchalarimiz o'rtasida nomuvofiqlik mavjudligi namoyon bo'ldi. G'arb talqini inson siyosiy huquqlarini ta'minlashning tor yuridik darajasida, bizning mentalitetimizda esa, huquqlar birinchi navbatda ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ta'minlanganlik bilan izohlanadi. Liberallarning jamiyat uchun tushunarli bo'lgan qadriyatlar tizimini taklif qila olmasligi, liberal siyosiy harakatning

bosqichma-bosqich siyosiy sahnadan chetga chiqish sabablaridan biri bo'ldi.

Mafkurani yaratishga ikkinchi urinish 1990-yillarning ikkinchi yarmida sodir bo'ldi. Bu safar uni ziyolilarning qat'iyatli qismi o'z zimmasiga oldi, ular ilmiy jurnallarda davlat milliy g'oyani izlashi zarurligi haqida bahs-munozaralarni boshlab yubordilar. Bunday g'oyani izlash keyinchalik I. Karimov rahbarligida olib borildi.

Monarxiyadan tortib sotsializm gacha bo'lgan ijtimoiy ongda muomalada bo'lgan barcha mafkuralarning butun arsenali inventarizatsiya qilindi. Ammo ularning hech biri milliy mafkuraga, milliy ongning bir qismiga aylanmagan edi. Biroq, jamiyat uchun mafkuraga bo'lgan yehtiyoj kun tartibiga qo'yildi.

Bu yillardagi birinchi jiddiy taklif diniy mafkura edi. Biroq diniy mafkuradan milliy, davlat mafkurasi sifatida foydalanishga urinishlar yengib bo'lmaydigan qiyinchiliklarga duch keldi. Birinchidan, inson oxiragini qutqarish asosida davlat mafkurasining roliga da'vo qilish dinning o'ziga zarar yetkazadi. Ikkinchidan, polikonfessional mamlakatda bir dinga ustunlik berish birlashish emas, balki, aksincha, bo'linish manbaiga aylanishi aniq edi.

Shu nuqtayi nazardan aytishimiz mumkinki, yillar davomida jamiyatimizda sotsialistik va liberaldan tortib diniy gacha bo'lgan turli mafkuraviy tizimlar o'zaro raqobatlashib kelmoqda. Natijada, birinchidan, muayyan bir davlat yoki millat mafkurasi emas, balki yaxlit qadriyatlar tizimi bo'lgan mafkura haqida gapirish kerakligi ma'lum bo'ldi. Ikkinchidan, bu mafkurani siyosiy lashtirmaslik, ya'ni alohida manfaatlarni ko'zlamaslik kerak. Uchinchidan, mafkura ziyolilar kabi guruhlar tomonidan o'zboshimchalik bilan yaratilib, keyin jamiyatga tatbiq qilinmaydi. U ijtimoiy ongining umidlarini aks ettirishi, jamiyat talablariga javob berishi kerak. Shundagina butun jamiyat bu mafkurani o'zining sifatida qabul qiladi va tashqi ta'sirlarga nisbatan sezuvchanlik hosil qiladi.

Bugungi kunda biz ko'z o'ngimizda ana shunday mafkuraviy jarayonlar kechayotganligi haqida mubolag'asiz aytishimiz mumkin. Bu vatanparvarlik mafkurasi. O'z yurti bilan g'ururlanish istagi bugungi kunda keng tarqalgan bo'lib, u xalqning mutlaq ko'pchiligini birlashtiradi. Bu yerda asosiy narsa vatanparvarlikdan tor siyosiy maqsadlarda foydalanish vasvasasidan qochishdir.

Aynan shu narsa Sovet hokimiyati yillarida "Vatan", "vatanparvarlik", "xalq" tushunchalari rahbarlar va partiya siyosiy obrazlarining imijini shakllantirishda qo'llanilgan.

Biroq vatanparvarlik ongini va unga asoslangan milliy mafkurani shakllantirish sodda darajadagi oddiy jarayon emas. Asosiy tahdid yuqori darajadagi ijtimoiy tabaqalanishni saqlab qolishdir. Odamlar o'rtasidagi mulk va ijtimoiy farq qanchalik katta bo'lsa, umumiy manfaatlar maydoni shunchalik kichik bo'ladi. Ikki qatlam – boylar va kambag'allarga bo'lingan mamlakatda umumiy Vatan g'oyasini shakllantirish qiyin.

NATIJALAR. Tajribadan ma'lumki, jamiyatda tabaqalanish darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy qarama-qarshiliklar darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, mafkuraga ko'proq e'tibor qaratiladi. Buni antik tarix va mifologiyani o'rganishdan boshlab har qanday davrda kuzatish mumkin. Real ijtimoiy-iqtisodiy qarama-qarshiliklarni kamaytirmasdan mafkuraviy va tarbiyaviy ishlarni ko'paytirish samara bermasligini ko'rib bo'lganmiz. Bu holda mafkura ongni manipulyatsiya qilish vositasiga, vatanparvarlik esa muayyan kuchlar uchun himoya quroliga aylanadi.

Lekin, nafaqat ijtimoiy tafovutlar darajasini pasaytirish vazifasini qo'yish, balki bu vazifani qanday vositalar bilan hal qilishni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Eng oddiysi bu real daromadlarni va ijtimoiy himoyani oshirish. Bu qashshoqlikni kamaytirish yoki yo'q qilishning muhim usulidir. Ammo, buning salbiy tomoni ham bor. Davlat paternalizmi aholi orasida infantistik (boqimandalik) kayfiyatlarining oshishiga olib keladi[3]. Bugungi kunda bu ayniqsa bizning holatimizda (bersang yeyman, bermasang o'laman) katta xavf tug'diradi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi o'z kuchiga e'tibor qaratadigan, o'zini o'zi ta'minlaydigan aholining shakllanishiga to'sqinlik qilmasligi kerak. Farovonlikni yaxshilash va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish resurslarni ijtimoiy tarqatish hisobiga emas, balki odamlarning o'z mehnati asosida bo'lishi kerak. Shunda ularning vatanparvarligi chinakam bo'ladi, bu lyumpen me'yorlari bilan o'lchanmaydi: men o'z vatanimni menga ne'matlar berayotgani darajasida sevaman.

Ammo iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilish qanchalik muhim bo'lmasin, milliy ma'naviy-axloqiy ko'rsatmalarning yagona tizimini shakllantirish uchun o'zak xalqning tarixiy ongi,

davlat va jamiyat tarixini umumiy qadriyat sifatida qabul qilishdir. Shundan kelib chiqib, tarixining umumiyliги g'oyasi fuqarolar orasida milliy tarixdan faxrlanish hissi bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Bu tarix buyuk va qahramonlik sifatida qabul qilinishi lozim. Ammo, bu yerda muammo paydo bo'ladi. Tariximizning barcha bosqichlari ham mukammal va farovon bo'lmaganligini bilamiz. Buni har qanday mamlakat tarixida uchratishimiz tayin. Biz tariximizdagi yoqimsiz sahifalar mavjudligini tan olib, sharmandali yoki qora tusda yemas, balki obyektiv, tarixiylik va mantiqiylik prinsiplari asosida ko'rib chiqishimiz lozim. Zero, "Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan"[5].

XULOSA. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, qandaydir "tarixiy haqiqat"ni izlash va o'z tarixini cheksiz ulug'lash yo'li to'liq mafkuraviy mag'lubiyatga olib keladi. Ulug'lanadigan "haqiqat"ni izlab o'zimizga qarshi illyuziyalarni yaratmasligimiz kerak.

Xulosa qilib aytganda, xalq o'z tarixini buyuk va qahramonona shaklda ko'rishni istaydi. Agar bu tushunilmasa va tarixga yondashuv konsepsiyasi o'zgartirilmasa, hozirgi avlod yoshlarining ishonchini yo'qotish xavfi mavjud. Jamiyatning ma'naviy-axloqiy ko'rsatmalari va vatanparvarlik qadriyatlari, eng avvalo, an'anaviy tarzda ishlab chiqilishi kerak bo'lgan milliy tarixning yangi ijobiy konsepsiyasiga asoslanishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Muminova Z.O. Objective and subjective factors that forms human being's moral being //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – С. 72-74.
2. Hegel G. W. F. Philosophy of mind. – Clarendon Press, 2007.
3. Alikulov S.A. Methodological problems of research of social systems //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 2. – С. 717-720.
4. Salievich K. S. The paradigm challenge to reflexive sociology //Thematics Journal of Social Sciences. – 2022. – Т. 8. – №. 2.
5. Мирзиёев Ш. Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавийдир. <https://president.uz/uz/lists/view/4089>
6. Тўраев Б.О. ва бошқ. Синергетика: моҳияти, қонуниятлари ва амалиётда намоён бўлиши //Т.: Наврўз нашриёти. – 2017. – С. 12-13.
7. Alikulov X., Haqqulov N.Q. Spiritual maturity and philosophical thinking dependence of development //ISJ Theoretical & Applied Science. – 2020. – Т. 4. – №. 84. – С. 164-167.
8. Usmonov F.N. The place of rational and creative thought in turning the virtuality into reality //Paradigmata poznani. – 2014. – №. 2. – С. 31-33.
9. Yuldasheva D. Legal protection of women is the basis for the development of uzbek society //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 24. – С. 1011-1014.
10. Muhammadiev K. Potentiality and virtuality in the philosophy of modern times //Theoretical & Applied Science Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – 2022. – №. 3. – С. 1000-1004.

